

ІНТЕРКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND ITS SIGNIFICANCE IN THE MODERN WORLD

У статті розглядаються концептуальні засади дослідження інтеркультурної комунікації та її значення в сучасному світі. Проаналізовано існуючі наукові погляди на культуру та комунікацію як феномени соціалізації особистості. Культура розглядається як феномен, який включає індивідуальні, історичні, соціальні та інші зв'язки, пов'язані з контекстом сприйняття та процесами мислення. Аргументовано думку про те, що культурні відмінності людей можуть бути фактором непорозуміння. Розкрито поняття інтеркультурної комунікації, в основі якої лежить єдність культури та комунікації. Інтеркультурна комунікація розуміється як процес взаємодії різних культур, що розгортається з метою встановлення конструктивних взаємин під час спілкування. Схарактеризовано особливості перебігу процесу інтеркультурної комунікації, зокрема, показано, що комунікативна поведінка людей, що належать до різних культур визначається саме впливом культури, тому інтеркультурна комунікація супроводжується проблемами, зумовленими культурними відмінностями. Інтерес викликають дослідження соціокультурних та соціально-психологічних факторів і детермінант, які забезпечують позитивні процеси, що виникають у інтеркультурній комунікації й актуалізують питання про необхідність діалогу культур. Діалог культур відображає позитивні тенденції інтеркультурної комунікації представників різних культурних верств. Доведено актуальність розширення інтеркультурної взаємодії здобувачів вищої освіти в полікультурній простір сучасного соціуму. Наголошено на важливості наявності навичок інтеркультурної комунікації для ефективного провадження академічної мобільності. Висунуто думку про необхідність пошуку сучасних та ефективних засобів формування навичок інтеркультурної комунікації як компонента професійної компетентності здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: інтеркультурна комунікація, культура, діалог культур, глобалізація, вища освіта, академічна мобільність.

The article examines the conceptual foundations of the study of intercultural communication and its significance in the modern world. The existing scientific views on culture and communication as phenomena of personality socialization are analyzed. Culture is considered as a phenomenon that includes individual, historical, social and other connections related to the context of perception and thought processes. The opinion that cultural differences of people can be a factor of misunderstanding is argued. The concept of intercultural communication, which is based on the unity of culture and communication, is revealed. Intercultural communication is understood as a process of interaction between different cultures, which unfolds in order to establish constructive relationships during communication. The peculiarities of the process of intercultural communication are characterized, in particular, it is shown that the communicative behavior of people belonging to different cultures is determined precisely by the influence of culture, therefore intercultural communication is accompanied by problems caused by cultural differences. Of interest are studies of sociocultural and socio-psychological factors and determinants that ensure positive processes that arise in intercultural communication and actualize the question of the need for cultural dialogue. The dialogue of cultures reflects the positive trends of intercultural communication of representatives of different cultural strata. The relevance of expanding the intercultural interaction of higher education students in the multicultural space of modern society is proven. The importance of having intercultural communication skills for the effective implementation of academic mobility is emphasized. The opinion is put forward about the need to find modern and effective means of forming intercultural communication skills as a component of the professional competence of higher education students.

Key words: intercultural communication, culture, dialogue of cultures, globalization, higher education, academic mobility.

УДК 37.09.011

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.12>

Лу Цзе,

аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Розуміння сучасного світу формується під впливом суттєвої трансформації інтеркультурної комунікації, яка набуває значення парадигми розвитку глобального суспільства. Інтеркультурна комунікація є інструментом впливу на культури в сучасному мультикультурному й мультимовному світі. Її зміст, види та форми оновлюються в міру становлення інформаційного суспільства. Це особливо помітно там, де нові інформаційні технології знімають бар'єри простору та часу в контактах людей і перетворюють інтеркультурну комунікацію на повсякденність індивідів та спільнот. При цьому суттєві зміни відбуваються в змісті та формах раніше освоєних людством типів інтеркультурної комунікації, які вже не можуть далі розвиватися

традиційними траєкторіями і набувають нових смислів та їх комбінацій.

Проблема взаєморозуміння стає дуже важливою у зв'язку з розвитком економічних, політичних та культурних зв'язків. Усе частіше відбувається обмін між країнами в галузях бізнесу, науки й туризму. Такий обмін вимагає спеціальної підготовки задля успішної комунікації та взаєморозуміння. Те, як поводити себе громадяни інших країн не є чимось непередбачуваним, це явище піддається вивченню. Однак для ефективного спілкування з іноземцями потрібна спеціальна фахова підготовка, яка базується на знанні різних культур, звичаїв, стереотипів і под. Сьогодні заклади вищої освіти приділяють неабияку увагу формуванню в здобувачів освіти інтеркультурної компетентності

й навичок інтеркультурної комунікації. Багато студентів беруть участь у програмах міжнародної мобільності й повертається з певним досвідом спілкування з іноземцями. Практика свідчить, що відсутність навичок інтеркультурної комунікації може викликати чимало труднощів і непорозумінь у разі недостатньої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами взаємозв'язку етносу, культури, соціуму, мови та комунікації, національних та міжнародних елементів у культурі, що простежуються під час аналізу форм спілкування, займається культурна антропологія, стрижнем якої є теорія комунікації. Істотний внесок у розуміння сутнісних основ людської комунікації в соціумі внесла теорія соціальної дії М. Вебера, в основі якої покладено ідею розуміння, раціонального тлумачення сенсу та значення соціальних дій, що формують комунікативну поведінку людини, яка вкладається в них самим суб'єктом. На осмислення сутності комунікації помітний вплив мала теорія соціальної взаємодії Г. Зіммеля, який увів у філософський дискурс поняття «інтерації» (як основи комунікації), що передбачає взаємодію та взаємовплив двох і більше суб'єктів. Широке визнання здобула теорія комунікативної дії Ю. Габермаса, спрямована на виявлення соціокультурного потенціалу сучасного суспільства та культурного розвитку в процесі комунікативної раціоналізації життєвого світу. Теоретичні ідеї постмодернізму та постструктуралізму дозволили осмислити нові соціокультурні умови, в яких розвиваються сучасні комунікативні практики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Існує значний пласт філософських, культурологічних та соціолінгвістичних досліджень, присвячених студіюванню концептології та інтеркультурної комунікації. Почали з'являтися міждисциплінарні дослідження, у яких розглядаються особливості взаємодії культур, комунікативної взаємодії, функціонування мов та формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів. Водночас питання формування навичок інтеркультурної комунікації у здобувачів вищої освіти як педагогічна проблема залишається мало вивченим. Характер і специфічні особливості інтеркультурної комунікації у системі вищої освіти лише останніми роками стали привертати увагу наукового товариства. Виходячи з актуальності та недостатньої розробленості було визначено мету статті.

Мета статті. Дослідити сутність інтеркультурної комунікації та розкрити її значення для сучасного глобалізованого світу.

Виклад основного матеріалу. Процес глобалізації, що стрімко розвивається, приводить до того, що різні країни, народи та культури постійно взаємодіють одне з одним. У ході взаємодії

здійснюється вплив однієї культури на іншу за допомогою культурних обмінів та прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами, громадськими рухами, шляхом наукового співробітництва, торгівлі та освіти. У наші дні спілкування з іноземними громадянами стало звичайним явищем, а зустрічі з представниками інших культур щільно увійшли до повсякденного життя. Заклади вищої освіти часто здійснюють обмін студентами, викладачі проходять стажування і тим самим провадять діалог культур і інтеркультурну комунікацію.

Раніше панувала думка, що інтеркультурність є основною причиною непорозуміння серед комунікантів. Саме тому дослідження інтеркультурної комунікації в основному зосереджувалися на виявленні та усуненні проблем порозуміння. Розуміючи проблеми, що виникають під час інтеркультурної взаємодії, аналітики зазвичай шукали причину в культурних відмінностях, не беручи до уваги інші чинники або, що більш важливо, що можуть робити носії різних мов та представники різних культур, щоб подолати ці відмінності.

Слушно зауважує Т. Смірнова, що все створене людиною є частиною культури. Культура є системою знань, що дозволяють розуміти, мислити та оцінювати дії людей. Вона фактично є процесом спілкування, оскільки учасники комунікативної дії завжди є носіями тієї чи іншої культури. Культура реалізує своє призначення через стандарти, норми, звичаї, судження та вірування, які поділяються представниками певної культури і послугують орієнтиром для вибору моделі поведінки в різних ситуаціях. Основою культури є цінності та норми, а її вершиною – індивідуальна поведінка людини, яка проявляється у спілкуванні з іншими людьми. З розширенням міжнародних відносин зростає значення знань про культурні особливості різних народів та вмінь знаходити «спільну мову». Відмінності між культурами, які формуються в процесі створення кожної етнічної групи стають основою інтеркультурної комунікації [10].

Започаткування інтеркультурної педагогіки у 1980-х роках ознаменувало значні зміни в освітній науці. Відбулася відмова від орієнтирів на освіту громадян і освіту іноземців. Натомість у центрі уваги стали культурні відмінності суспільства в цілому. Завдяки набуттю знань про різні культури всі соціальні суб'єкти (як суспільство більшості, так і меншини) повинні мати можливість ставитися один до одного з визнанням та повагою. Інтеркультурні освітні підходи постулюють визнання та сприяння культурній унікальності іноземців та їхніх традицій, цінностей і мов як важливу мету освіти. Знання інших культур і мов, а також здатність до емпатії і толерантності є важливим завданням для сучасної освіти. Усе частіше критикується однобічний акцент на культурних відмінностях,

який часто зустрічається в практико-орієнтованих інтеркультурних освітніх концепціях. За таких умов «культуру» необхідно тлумачити як феномен, який включає індивідуальні, історичні, соціальні та інші зв'язки, пов'язані з контекстом сприйняття та процесами мислення.

Гіпотеза Сепіра-Ворфа, яку зазвичай називають «гіпотезою лінгвістичної відносності», вказує на ідею про те, що мова, яку людина використовує, впливає на те, як вона сприймає реальність. Цій гіпотезі передували дві важливі теорії: біхевіоризму та когнітивізму. Біхевіоризм розглядає поведінку людини як результат зовнішніх умов і не враховує почуття, емоції та думки, а когнітивізм постулює, що вона детермінується знанням певної інформації [9]. Основна концепція лінгвістичного детермінізму / мовного детермінізму полягає в тому, що сама мова та її структури обмежують і визначають людські знання чи думки. Мова є не лише засобом передачі ідей і понять, а й створює та відображає їх. Вона може породжувати явища, яких не існує. Будучи засобом інтеркультурного спілкування, мова також є носієм національного образу [1].

Бельгійський соціолінгвіст і лінгвістичний антрополог Я. Бломмарт стверджує, що в інтеркультурній комунікації є різні конвенції спілкування, різні стилі мовлення, моделі оповіді, розгортання різних комунікативних репертуарів. Ключовою ідеєю дослідника є те, що не існує єдиної мови, культури чи стилю спілкування. У інтеркультурній комунікації мовці мають «репертуар» різноманітних стилів і комбінацій стилів, які розгортаються відповідно до комунікативних потреб у мінливому контексті. Національна або етнічна приналежність людей може вказувати на можливість етнічного або культурного маркування в комунікативній поведінці. Проте взаємодія кількох різних факторів впливає на появу етнічно або культурно позначених аспектів комунікативної поведінки, у якій найчастіше домінують некультурні фактори. Культура рідко буває уніфікованою, а нові контексти породжують нові культури та нові форми інтеркультурної комунікації [2].

Міждисциплінарний і всеохоплюючий характер ярлика «інтеркультурний», який особливо добре закріпився в німецькомовних країнах, часто відповідає, особливо в англійській мові, різним іншим позначенням, які означають певні дисциплінарні переваги або фокусуються на спілкуванні між конкретними групами. Перш за все в англосаксонській психології та соціальній психології можна знайти вислів «кроскультурна комунікація», який передбачає надання переваги порівняльній перспективі та, як це типово для них, нехтування будь-якою мовною взаємодією.

Німецькі лінгвісти К. Кнапп та А. Кнапп-Поттхофф підкреслюють першочергове значення

мови у процесах інтеркультурного спілкування та розглядають інтеркультурну комунікацію як міжособистісну взаємодію між представниками різних груп, які відрізняються один від одного багажем знань та мовними формами символічної поведінки, характерною для всіх членів кожної з цих груп. Комунікативну компетентність вони пов'язують із сформованістю поведінкових якостей особистості комунікатора, насамперед, виділяючи такі: готовність до інтеркультурного контексту спілкування; знання моделей і комунікативних дій, їх інтерпретація як у своїй власній культурі, так і в культурі, що вивчається; розуміння залежності комунікативної діяльності та поведінки від культурно зумовлених когнітивних схем (включаючи залежність людського мислення та дій від специфічних культурних когнітивних схем, вимірів, у яких культури можуть відрізнитися); загальні знання про взаємозв'язок між культурою та комунікацією; запас стратегій стабілізації комунікативної взаємодії (наприклад, для встановлення спільної точки зору на рівні стосунків) [3; 4].

Французькі дослідники в комунікації та соціальній психології Ж.-Р. Ладміраль та Е. Лип'янський також відносять процес інтеркультурної комунікації переважно до сфери вербальної комунікації. Під інтеркультурною комунікацією вони розуміють відносини, що виникають між індивідуумами та групами, що належать до різних культур. Ці відносини завжди розвиваються і визначаються сукупністю репрезентацій, кодів, своєрідного життєвого укладу та способу мислення. На думку вчених, першоосновою інтеркультурної комунікації є мова, яка використовується в процесі спілкування [5].

Наведені вище дефініції вказують на те, що різні підходи до розуміння сутності інтеркультурної комунікації мають загальні риси, а саме:

1) інтеркультурна комунікація – процес комунікативної взаємодії;

2) інтеркультурна комунікація – це інтерактивний процес, учасниками якого є два або більше представників різних культур.

Також слід зазначити, що виділяється кілька рівнів інтеркультурної комунікації:

1) спілкування між різними етнічними групами: суспільство може складатися з різних за чисельністю етнічних груп, які утворюють та дотримуються своєї субкультури;

2) спілкування між соціальними групами того чи іншого суспільства: відмінності між людьми можуть виникати внаслідок неоднорідності їхнього походження, освіти, професії, соціального статусу;

4) спілкування для людей різного віку та статі;

5) спілкування між мешканцями різних місцевостей;

3) спілкування між представниками різних релігійних конфесій;

6) спілкування в діловій сфері (між представниками різних підприємств, установ, неприбуткових організацій) [6].

Вибір стратегії комунікації може залежати від статі, соціального стану та походження учасників спілкування, а також їх мовних здібностей. Так, питання про те, чи зрозумів партнер по спілкуванню сказане, що не викликає проблем у західних суспільствах, в Японії сприймається неохоче, оскільки на рівні ментального маркера воно означає перевірку особи з якою розмовляють, а не з'ясування розуміння сутності почутого. Такого ж типу непорозуміння виникають у східних і західних німців, носіїв британської та індійської англійської мови [7].

Питання про те, якою мовою чи мовами відбуватиметься спілкування, вирішальним чином впливає на хід взаємодії. Це має бути вирішено на початку вербальної взаємодії і його можна неодноразово переглядати впродовж такої взаємодії. Для комунікантів є суттєвим чи спілкуються вони своєю рідною мовою, чи мовою, якою вони володіють на достатньому рівні, чи вирішують вони використовувати лінгва франка, особливо з огляду на статус і рівність шансів у стратегії взаємодії. І навіть коли ніхто не може мати переваги у використанні рідної мови, відмінності в навичках інтеркультурної комунікації можуть призвести до того, що одна сторона опиниться у невідповідному становищі. Далекосяжні питання, на які наука ще не має відповідей і які стосуються факторів, що визначають вибір мови, усе ще залишаються відкритими. Ці фактори включають престиж і ступінь поширення мов, традиційні рішення щодо вибору мови або владні відносини між учасниками.

Причини комунікаційних проблем у конкретних ситуаціях інтеркультурної взаємодії часто дуже різні і нерідко ґрунтуються на конкретних факторах, що визначаються конкретною ситуацією соціальної взаємодії і, тим самим, не пов'язані або лише частково пов'язані з культурно зумовленими відмінностями в способах спілкування. Інтеркультурна комунікація як наукова дисципліна досліджує проблеми розуміння та взаєморозуміння у ході спілкування: зрозуміти чуже (інше), адекватно порозумітися з чужим, правильно інтерпретувати інші (не свої) культурні традиції. Із позиції генези, предметної взаємопов'язаності, а також дослідницького інструментарію, інтеркультурна комунікація має міждисциплінарний статус. Вона інтегрує знання низки наукових галузей, таких як культурна антропологія, лінгвістика, прагмалінгвістика, теорія комунікацій, етнопсихологія, соціологія, педагогіка.

Окремим типом інтеркультурної взаємодії є спілкування за допомогою непрофесійного перекладача чи посередника. У сферах, пов'язаних з інституційною комунікацією (в органах публічної

влади, школах, лікарнях, громадських організаціях), цей тип взаємодії часто зустрічається і має велике соціальне значення. Перші аналізи дискурсів перекладачів показали, що існують особливі форми та значні обмеження контролю розмови учасниками. Також стало зрозуміло, що, незважаючи на те, що перекладачі можуть запобігти або вирішити інтеркультурні непорозуміння, зазвичай вони також можуть спричинити інші типи непорозуміння, характерні для цієї ситуації. Тому комуніканти, які користуються послугами перекладача, часто заколисуються помилковим відчуттям безпеки. Невизнані мовні та культурні інтерференції через особливості структури дискурсу або через типово обмежені стратегії для виправлення непорозуміння демонструють обмеження такого відчуття безпеки.

Спільною і характерною рисою для всіх видів та рівнів інтеркультурної комунікації є не усвідомлення культурних відмінностей між її учасниками. Це пов'язано з тим, що більшість людей досить наївні і, на їхню думку, той образ і стиль життя, який вони ведуть, це єдиний можливий і правильний варіант. Вони вважають, що переконання і цінності, які вони поділяють мають бути зрозумілі всім представникам різних верств суспільства і сприйматися ними однаково. Тому такі особи починають замислюватися про правильність своїх міркувань тільки тоді, коли мають справу з представниками інших культур особисто [8; 11].

Висновки. Отже, викладене вище доводить важливість інтеркультурної комунікації в умовах глобалізації сучасного світу. Інтеркультурна комунікація забезпечує взаємопроникнення і відкритість культур, що є ключовою умовою ефективної взаємодії представників різних культур у полікультурному просторі сучасного суспільства. Інтеркультурна комунікація має специфічні риси та може відбуватися й характеризуватися за різними рівнями комунікативної дії, однак основоположним чинником її виступає не мова спілкування, а культурна спільність чи відмінність комунікантів. Можемо зазначити, що глобалізація сприяє розвитку полібінгвального дискурсу, що заснований на культурологічному підході. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо пошук засобів формування навичок інтеркультурної комунікації в здобувачів вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Baghdasaryan S. On Language Determinism and Relativity. *Armenian Folia Anglistika*. 2011. Vol. 7. P. 40–43.
2. Blommaert J. Different approaches to intercultural communication: A critical survey. URL: <http://www.cie.ugent.be/CIE/blommaert1.htm>.
3. Knapp K. Intercultural Communication in EESE. URL: http://webdoc.sub.gwdg.de/edoc/ia/eese/strategy/knapp/4_st.html.

4. Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikationsfähigkeit als Lernziel. In: A. Knapp-Potthoff / M. Liedke (Hrsg.) : *Aspekte interkultureller Kommunikationsfähigkeit*. München : Judicium, 1997. P. 181–205.
5. Ladmiral J.-R., Lipiansky E. M. La communication interculturelle. Paris : Armand Colin, «Bibliothèque européenne des sciences de l'éducation», 1989. 211 p.
6. Liu S., Volčič Z., Gallois C. *Introducing Intercultural Communication: Global Cultures and Contexts*. (2nd ed.). Sage Publications : Thousand Oaks, CA, 2014. 360 p.
7. Nomura N., Barnlund D. Patterns of Interpersonal Criticism in Japan and the United States. *International Journal of Intercultural Relations*. 1983. Vol. 7. P. 1–18.
8. Panocová R. *Theories of Intercultural Communication*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2020. 150 p.
9. Sapir-Whorf Hypothesis. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Pergamon, 2001. PP. 13486–13490.
10. Shirmova T. E. Problems of intercultural communication and their causes. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 берез. 2017 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; редкол.: І. А. Колеснікова (голова) [та ін.]. Київ : КНЕУ, 2017. С. 79–84.
11. *The handbook of intercultural discourse and communication* / edited by Christina Bratt Paulston, Scott F. Kiesling, and Elizabeth S. Rangel. Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2012. 531 p.